

I SKYGGEN AV EUROPA

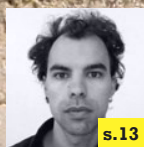
s.3

s.9

s.10

s.13

s.17

Innhold: 2-3: Leder og nyheter 4: Nye gjeldskriser på vei? 5-6: Nye utlån, gamle farer 7-9: Gjeldsproblemer utenfor Europa 10-11: tre på Stortinget 12-13: 600mrd. norske pensjonskroner investeres uten etiske retningslinjer 14-16: Invester oljefondet i statsaksjer! 17-18: FN baner vei for ny gjeldsslettemekanisme

GJELDS- BREVET

Slett U-landsgjelda

nr.1, 2013

Leder

Kjære leser,
Krisebilder fra Europa og USA dominerer avisforsidene. En internasjonal finansstruktur preget av manglende regler er i kjernen av problemet. Og det er ikke bare Europa som rammes.

Vårens utgave av Gjeldsbrevet tar for seg globale konsekvenser av verdens gjeldskriser, og hvordan man kan løse og forhindre krisene. Du kan lese om utviklingsland som er i fare for å havne i nye gjeldskriser på grunn av eurokrisa (s.4) og investorer som står i kø for å kjøpe statsobligasjoner av utviklingsland (s.5). Dette er bekymringsverdig ettersom det ikke finnes internasjonale regler som kan sikre at denne typen utlån og låneopptak foregår på ansvarlig vis.

Det norske Oljefondet er blant investorene som kjøper statsobligasjoner av utviklingsland uten å ta hensyn til retningslinjer for ansvarlig utlån. Dette er et demokratisk problem hevder forfatter av SLUGs rapport «Etisk underskudd», Leon du Toit. Hvordan du Toit mener Oljefondet kan bli mer ansvarlig og hvilke utfordringer dette innebærer kan du lese om på side 12.

Gjeldsbrevet inkluderer også en rapport fra Verdensbankens vårmøter i Washington DC (s.7). Artikkelen tar for seg det nye gjeldsbildet i verden, med både Europa og utviklingsland i kriser, og nye typer gjeld. Som om ikke dette var nok byr Gjeldsbrevet også på en interessant artikkel som utforsker hvordan man kan få til bedre risikodeling mellom långiver og låntaker, og dermed forsikre låntakere mot gjeldskriser.

Med tilbakevendende gjeldskriser i verden, er det ingen tvil om at det er behov for en global gjeldsslettemekanisme. Hvordan Norge og FN jobber for dette kan du lese om bakerst i bladet.

Etter å ha lest Gjeldsbrevet du nå holder i hendene håper jeg du ser behovet for å få på plass internasjonale regler som kan sørge for mer ansvarlighet i internasjonal finans. Sammen med gjeldsaktivister over hele verden vil SLUG fortsette å jobbe mot dette svært viktige målet!

Catharina Bu

Hilsen Catharina Bu
Styreleder i Slett U-landsgjelda

Norsk gjeldsslette

I januar erklærte Norge at de endelig skulle slette gjelda Myanmar skylder etter Skipseksportkampanjen på 1970-tallet. Gjelda stammer fra mislykkede utviklingsprosjekter som ble fremmet for å redde norske arbeidsplasser i skipsindustrien på 1970-tallet. Befolkningen i Myanmar har aldri fått nytte godt av skipene som ble importert. Dette er et tydelig eksempel på illegitim gjeld som ikke burde innkreves. Før nyttår ble det også bestemt at Elfenbenskysten og Guineas gjeld til Norge skulle slettes.

Tidligere i år slettet regjeringen all Myanmars gjeld til Norge, altså hele 3,2 milliardar kroner.

Skipet på bildet er Rio Chone, ett av skipene som ble eksportert under skipseksportkampanjen.

Daglig leder Gina Ekholm (t.v.) og rådgiver Ingrid Harvold Kvangraven gir innspill til Utenriks- og forsvarskomiteen.

To innspill til Stortinget

I vår har SLUG vært på høringer i både Utenriks- og forsvarskomiteen og Finanskomiteen på Stortinget. Vi har berømmet regjeringens gjeldspolitikken samtidig som vi kom med noen kritiske innspill. Kritikken gjelder først og fremst de 600 milliardene som lånes ut gjennom Oljefondet uten noen form for retningslinjer for ansvarlig utlån. I tillegg er vi bekymret for gjennomføring

og oppfølging av den norske gjeldsrevisjonen. Vårt krav til Stortinget er at gjeldsrevisjonen følges opp med gjeldsslette hvis man finner tilfeller av illegitim gjeld. Les SLUGs innspill til Stortingsmeldingene «Dele for å skape» («Fordelingsmeldinga») og «Forvaltningen av Statens Pensjonsfond i 2012» («Forvaltningsmeldinga») på nettsidene våre www.slettgjelda.no.

To rapportlanseringer

Slett U-landsgjelda startet det nye året med et seminar om den norske gjeldsrevisjonen og hva som skal til for at den skal få internasjonale ringvirkninger. Rapportforfatter og rådgiver i Slett U-landsgjelda, Ingrid Harvold Kvangraven, la fram funnene i rapporten «Exportable?», noe som ble etterfulgt av debatt med statssekretær i Utenriksdepartementet Arvin Gadgil og parlamentariker i Tunisia, Mabrouka Mbarek. Mbarek og Gadgil snakket om å opprette en vennegruppe av land som gjennomfører gjeldsrevisjoner.

På tampen av fjoråret lanserte vi også rapporten «Etisk Underskudd». Rapporten foreslår hvordan Oljefondet kan bli en mer ansvarlig utlåner ved å kreve en viss grad av åpenhet hos land det kjøper statsobligasjoner av, noe som i praksis er utlån. Rapportforfatter Leon du Toit la frem funnene i rapporten, etterfulgt av debatt med statssekretær Hilde Singsaas fra Finansdepartementet, Beate Ekeløve-Slydal fra Amnesty

I januar lanserte SLUG rapporten «Exportable?» som handler om den norske gjeldsrevisjonens relevans for andre land.

Den norske gjeldsrevisjonen

I mars i år ble det avgjort at konsultentselskapet Deloitte skal gjennomføre den norske gjeldsrevisjonen som skal gå gjennom utviklingslands gjeld til Norge. Dette innebærer å vurdere om norske lån har blitt gitt i tråd med FNs prinsipper for ansvarlig utlån samt GIEKs prinsipper for bærekraftig utlån. Arbeidet begynte i mars og gjelds-

revisjonen skal lanseres 21. juni. SLUG har ansatt Maria Dyveke Styve som forfatter av en skyggerapport som skal gjennomføres parallelt med den offisielle gjeldsrevisjonen. I skyggerapporten vil det legges særlig vekt på hvordan man best kan tolke FNs prinsipper for ansvarlig utlån, som anvendes i den offisielle revisjonen. SLUGs skyggerapport lanseres i september.

Organisasjonsnytt

Tirsdag 16. april avholdt SLUG Årssamling på det norske Menneskerettighetshuset. Gaute Eilesen ble valgt inn i styret, og Line Madsen Simenstad trakk seg ut av styret etter 7 år i organisasjonen. SLUG takker Line for innsatsen og ønsker Gaute velkommen! I januar ble Knut Hjelleset tildelt den ærefulle gjelds-sletteprisen Abildsnesprisen for lang og tro tjeneste. SLUG har også flyttet kontorer fra Menneskerettighetshuset i Kirkegata til et hyggelig kontorfellesskap i Akersveien 20.

Human Rights Human Wrongs

I februar var SLUG for aller første gang med på å arrangere dokumentarfilmfestivalen Human Rights Human Wrongs. FNs ekspert på gjeld og menneskerettigheter, Dr. Cephas Lumina, innledet sammen med Utviklingsfondets Andrew Kroglund før visningen av Maragreth Atwoods film Payback. Lumina hadde også en norsk lansering av FNs retningslinjer for gjeld og menneskerettigheter da han var i Oslo. Lumina understreket at både utlåner og låntager har et ansvar for å forebygge og løse uholdbare gjeldssituasjoner. Kvelden ble avsluttet av konsert med Changemaker-bandet One Day I'll be a Little Old Lady.

Changemakerbandet spilte på SLUGs arrangement om gjeld og menneskerettigheter på festivalen Human Rights Human Wrongs

Nye gjeldskriser på vei?

Tekst: Nina Dalgas Vesterager
Aktiv i SLUG

Gjennom Verdensbankens og IMF's gjeldssletteprogram har 36 utviklingsland fått cirka 800 milliarder kroner i gjeldsslette de siste tjue årene. Gjeldssletten har vært viktig for mange lands utvikling, men er det nok?

IMF meldte i november 2011 at en tredjedel av alle lavinntektsland og en fjerdedel av alle land som har fått gjeldsslette igjennom IMF og Verdensbankens gjeldssletteinitiativer Heavily Indebted Poor Country Initiative (HIPC) og Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) er i fare for å havne i nye gjeldskriser¹.

Finanskrisens konsekvenser

Finanskrisen og eurokrisen har hatt negativ innvirkning på mange utviklingsland. Når kriserammede land som Hellas, Spania og Italia importerer mindre, går dette ut over utviklingsland som avhenger av eksport til Europa. De landene som er avhengige av kun én eksportvare er spesielt sårbare². Mange lavinntektsland tar opp lån for å kompensere for de fallende eksportinntektene og opplever dermed voksende gjeldsbyrder.

Høyrisikoland

De landene som ifølge IMF er i størst fare for å havne i nye gjeldskriser er Komorene, Elfenbenskysten, Eritrea, Somalia, Sudan og Guinea¹. I tillegg kan Mosambik, Etiopia og Niger om noen år komme til å bruke like mye på gjeldsnedbetaling, som det de gjorde før de fikk gjeldsslette gjennom HIPC. Landene tar opp lån fra andre land, fra Verdensbanken, og fra private aktører. Flere og flere utsteder også statsobligasjoner for å få mer penger i kassa.

I krise	Komorene, Elfenbenskysten, Guinea, Sudan og Zimbabwe
Høy risiko	Afghanistan, Burkina Faso, Burundi, DR Kongo, Djibouti, Gambia, Grenada, Haiti, Kiribati, Laos, Maldivene, Sao Tome og Principe, Tadsjikistan, Tonga og Jemen
Moderat risiko	Bhutan, Den sentralafrikanske republikk, Tsjad, Dominica, Georgia, Ghana, Guinea-Bissau, Guyana, Kirgisistan, Lesotho, Malawi, Mali, Mauritania, Nepal, Nicaragua, Niger, Papa Ny-Guinea, Rwanda, Sierra Leone, Solomon-øyene, St. Lucia, St. Vincent og Grenadinene og Togo

IMF og Verdensbankens vurdering av risiko for gjeldskrise i mars 2012

Folk i euroland protesterer mot kutt i lønninger, jobber og pensjoner. Kuttene gir folk mindre kjøpekraft og rammer dermed utviklingsland som ønsker å eksportere varer til det europeiske markedet

Nye gjeldsslettemekanismer må på plass

Veksten i i Europa og USA ser ikke ut til å ta seg opp med det første, og gjeldssletteinitiativene HIPC og MDRI avsluttes i 2014. Dette betyr at det vil bli vanskeligere for utviklingsland i krise å få løst gjeldsproblemene sine. Med deadline for FNs tusenårsmål rett rundt hjørnet er mange mål langt fra oppnådd. Slett U-landsgjelda jobber derfor for opprettelsen av en internasjonal gjeldsslettemekanisme som skal kunne behandle både illegitim og ubetalbar gjeld. Dette vil kunne skape økt forutsigbarhet både for utviklingsland og for euroland i krise.■

Kilder:
IMF (2011) Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) – Status of Implementation and Proposals for the Future of the HIPC Initiative: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/110811.pdf>
Tim Jones 2012. State Of Debt – Putting an end to 30 years of debt crisis. Jubilee Debt Campaign UK

Nye utlån, gamle farer

Landene som er uthevet i hvitt har alt utstedt sine første statsobligasjoner og de i gult vurderer å gjøre det. Kilde: Moody's

Tekst: Ingrid Harvold Kvangraven
Rådgiver i SLUG

Mange utviklingsland som nylig har begynt å utstede statsobligasjoner risikerer å havne i nye gjeldskriser, melder Det internasjonale pengefondet (IMF).

Enorm etterspørsel

Å utstede en statsobligasjon er i praksis som å ta opp et lån. Penger blir frigjort i utstederlandets statskasse og

disse pengene kan brukes på hva som helst. Den som kjøper statsobligasjonen kjøper statsgjeld og blir da en långiver.

Denne formen for låneopptak har økt i popularitet hos utviklingsland de siste årene, og investorene står i kø for å kjøpe statsgjeld¹. Den store etterspørselen etter utviklingslands statsobligasjoner har gjort lånekostnadene rekordlave, og mange utviklingsland har benyttet sjansen til å få billig kreditt.

I fjor ble Zambia det tiende afrikanske landet til å utstede en statsobligasjon, og etterspørselen etter en andel i landets statsgjeld var langt høyere enn regjeringen hadde forventet². Landet har nytt godt av høy økonomisk vekst det ►

siste tiåret og har relativt lav gjeld sammenlignet med mange europeiske land. Men Zambias betalingsevne avhenger i stor grad av høye kobberpriser ettersom kobber utgjør 80% av landets eksport. Det er derfor usikkert hvorvidt landet vil være i stand til å betale tilbake lånene i fremtiden.

Lånefestens skyggeside

Vi trenger ikke gå lenger tilbake enn til 80-tallet for å se at denne lånefesten er risikofylt¹. Under den kalde krigen ga USA lån ukritisk til sine allierte, noe som førte til oppbyggingen av ikke-bærekraftige gjeldsbyrder i mange utviklingsland. Den gang måtte gjelda nedbetales i amerikanske dollar. Da låntakerlandenes egne valutaer stupte etter oljekrisa ble dollargjelda umulig å tilbakebetale. Dette ble starten på gjeldskrisa.

Flere fremvoksende økonomier har derfor gått over til å utstede statsobligasjoner i egne valutaer og på nasjonale markeder. Men for fattigere utviklingsland er det mye billigere å utstede statsobligasjoner i utenlandsk valuta³. Dette gjør dem sårbare for gjeldskriser om deres egen valuta igjen skulle svekkes. Angola, Mongolia, Rwanda og Namibia er blant land som nylig har utstedt sine første statsobligasjoner, og de ble alle utstedt i amerikanske dollar. Samtidig gjør Uganda og Mosambik seg klare til å utstede sine første statsobligasjoner.

Lånene må reguleres

Det er et skrikende behov for regler for å regulere kjøp og salg av statsobligasjoner for å unngå at land havner i nye gjeldskriser. Det finnes ingen slike regler i dag, men FN lanserte i fjor noen prinsipper for utlån og låneopptak som kartlegger hvordan man kan låne og låne ut på ansvarlig vis.

Slett U-landsgjelda ønsker at regler for ansvarlig utlån innføres for det norske Oljefondets kjøp av statsobligasjoner. Bare slik vil vi kunne være sikre på at vi ikke bidrar til oppbyggingen av ubetalbar og illegitim gjeld. ■

Kilder

1 Poorer states warned of fresh debt threat, Financial Times 31.1.2013: www.ft.com/intl/cms/s/0/a1d4ed88-6709-11e2-a805-00144feab49a.html#axzz2Jgedfg5b

2 Zambia shines on its bond debut, Financial Times 18.09.2013: www.ft.com/intl/cms/s/0/9487632e-01b8-11e2-8aaa-00144feabdc0.html

3 Africa: Set for a sovereign debt rush?, Financial Times 15.10.2012: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2012/10/15/africa-set-for-a-sovereign-debt-rush/#axzz2QXcmfsjc>

Foto: Foto Emmah Nakapiziy

Her er Jessienala Mvula som driver kobbergruve i Zambia. 80% av Zambias eksportinntekter kommer fra kobber

Foto: UN-Photo Milton Grant

Skolebarn i Kingston, Jamaica.

Tekst: Maren Hemsett og Astrid Iversen
Styremedlemmer i SLUG

Vestlige land og IMF har hendene fulle med Europas gjeldsproblemer. Samtidig havner andre land og regioner i stadig større gjeldsproblemer. Disse landene får langt mindre oppmerksomhet enn Europa, selv om løsningene på problemene kan vise seg å være de samme.

I april var SLUG i Washington DC for å følge Verdensbanken og IMF's vårmøter. Brorparten av IMF's lån går i dag til eurolandene og fondets hovedfokus under vårmøtene var hvordan man kan løse eurolandenes gjeldskriser. Representanter

fra de europeiske styrestolene mener at IMF har nok penger til å kunne bidra i andre regioner hvis nye kriser skulle oppstå. Samtidig diskuteres det hvorvidt fondet faktisk har nok menneskelige ressurser til å overvåke og forebygge nye kriser når alt fokus er på Europa.

Jamaicas eksempel

Jamaica har hatt et en stor gjeldsbyrde de siste førti årene, og har mottatt redningslån fra IMF siden 1977. I 2004 var gjeldsraten på sitt høyeste noensinne og tilsvarte 143% av BNP. Landet bruker i dag dobbelt så mye på gjeldsnedbetalinger som på helse og utdanning til sammen, og det ser ut til at flere av tusenårsmålene ikke vil nås¹.

Nå vil IMF igjen gi Jamaica et lån på 1 milliard dollar for at landet skal klare å innfri sine gjeldsnedbetalinger de neste ►

årene. Detaljene rundt låneavtalen er ennå ikke klare, men det vil antagelig bli fire nye år med økonomiske innstramninger. Jamaicas økonomi har nesten ikke vokst de siste 20 årene og satsingen på både helse- og utdanning har sunket siden 1990. Likevel gjentar IMF de samme innstrammingsprogrammene, i stedet for å finne alternative måter å få landet ut av gjeldskrisen på.

**Nye tendenser:
innenlandsgjeld og
private garantier**

Damien King, leder av institutt for økonomi ved University of the West Indies, forteller at hoveddelen av Jamaicas gjeld er innenlandsgjeld fra private utlånere. King trekker frem to hovedårsaker til at Jamaica i dag tar opp nye lån. For det første stiller myndighetene mange garantier for private selskaper. Dette er såkalte betingede forpliktelser, som blir statsgjeld om selskapet ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser. Det vil si at store deler av landets gjeld stammer fra lån som staten ikke har tatt opp direkte. For det andre tar Jamaica opp nye lån for å betale ned på gamle.

Collins Magalasi, leder av det afrikanske gjeldsnettverket Afrodad, og Carlos Alonso Bedoya fra det latinamerikanske nettverket Latindad, sier at de kjenner igjen tendensene og mekanismene beskrevet i Jamaicas tilfelle fra henholdsvis Afrika og Sør-Amerika. Det man ser er at en stadig større andel av gjelden er innenlandsgjeld og stammer fra statlige garantier til private aktører. Slik gjeld regnes ikke med i IMF's vurderinger av gjeldsbærekraft, slik at land kan ha skyhøye gjeldsbyrder uten å kvalifisere til internasjonal gjeldsslette. Både Magalasi og King mener dette viser tydelige mangler i IMF's overvåkning av lands økonomiske bærekraftighet, noe som kan hindre fondet i å oppdage og avverge kommende kriser.

Vanskelig forhandlingssituasjon

Jamaica har lenge vært kategorisert som et mellominntekt-sland og har aldri fått slettet utenlandsgjeld gjennom det

Her er Afrodads Collins Magalasi til venstre sammen med SLUGs representanter i Washington, Maren (i midten) og Astrid (t.h).

internasjonale gjeldssletteinitiativet HIPC. At store deler av gjelden nå er innenlandsgjeld vanskeliggjør også gjeldsslette, fordi det hevdes at dette vil svekke den interne økonomien ved reduserte utenlandsinvesteringer.

For å bedre gjeldssituasjonen har Jamaica to ganger tidligere reforhandlet låneavtalene sine, men disse forhandlingene har bare omfattet innenlandsgjelden. King sier at Jamaica gjorde dette for å overbevise omverden om at landet ikke har alvorlige betalingsproblemer. Jamaicanske myndigheter er redde for at en restrukturering av utenlandsgjelden vil gå ut- over landets rykte på det internasjonale finansmarkedet. King påpeker også det er vanskelig å gjennomføre en restrukturering av utenlandsgjelden fordi gruppen av utenlandske kreditorer er så sammensatt at det vil være svært vanskelig å komme til enighet.

Løsninger?

Collins Magalasi peker på at det er nettopp i situasjoner som denne at en åpen og uavhengig gjeldsforhandlingsmekanisme vil være nyttig. – En slik mekanisme vil kunne sørge for at låntager og utlånere kommer sammen og finner frem til en bærekraftig betalingsplan, sier han. Alle utlånere vil bli behandlet likt og låntagerlandene vil i mindre grad frykte et dårlig rykte på det internasjonale finansmarkedet, ettersom restrukturering og gjeldsslette skjer innenfor faste rammer. Dessverre ser det ut til at land som Jamaica må vente på at Europa får håndtert sine egne gjeldsproblemer før verdenssamfunnet får øynene opp for at gjeldskriser er et globalt problem som krever globale løsninger. ■

Kilder:

- 1: The Guardian: <http://www.guardian.co.uk/global-development/poverty-matters/2013/apr/16/jamaica-decades-debt-damaging-future>
 - 2: Latindad: <http://www.latindadd.org/economiacritica/?p=1128>
- Artikkelen er basert på intervju med Dr Collins Magalasi, Carlos Alonso Bedoya og Damien King under vårmøtene i Washington DC, april 2013.

Leder av IMF Christine Lagarde, på vårmøtene i 2013

TRE PÅ TINGET

Tekst: Gina Ekholm
Daglig leder i Slett U-landsgjelda

Vi går et spennende Stortingsvalg i møte, der to partiblokker forsøker å understreke for velgerne hva de faktiske forskjellene er. For SLUG vil retningslinjer for Oljefondets investeringer i statsobligasjoner stå som en viktig sak, og vi tok derfor en tur ned på Stortinget og forhørte oss om Høyre, SV og KrFs politikk på området.

Geir-Ketil Hansen (SV)

1. Hva ser du som den største svakheten med dagens praksis?

Med en størrelse på godt over 4 billioner kroner er det mye å ta tak i. To ting jeg kan trekke fram er miljøprofilen og at vi mangler etiske retningslinjer for statsobligasjoner. SV mener at pensjonsfondet i langt større grad må investere i fornybar energi. På den måten kan vi bygge opp under den fornybarrevolusjonen som verden er helt avhengig av.

2. Hvordan stiller du deg til SLUGs forslag om å innføre krav om åpenhet i utstederlandet (parlamentarisk deltagelse, åpenhet for sivilsamfunnsgrupper om hva pengene skal brukes til)?

Dette er gode forslag og vil være en naturlig del av arbeidet med å innføre etiske retningslinjer også for statsobligasjoner. Nå har regjeringen de siste årene gjennomgått og slettet store beløp i illegitim gjeld. Det har vært et enormt framskritt. Da er det viktig å sikre at vi ikke gjentar feil fra fortida.

3. Har du tro på at det vil bli innført etiske retningslinjer for Oljefondets utlån i løpet av neste Stortingsperiode?

Jeg har alltid troa på at vi kommer oss videre. Det er kanskje rart å tenke på nå, men da SV først foreslo etiske retningslinjer for aksjeinvesteringer i oljefondet ble dette møtt med betydelig motstand. Blant annet sa daværende finansminister, Per Kristian Foss fra Høyre, at det var nærmest umulig for et så stort fond som oljefondet å ta etiske hensyn. Ettertiden har vist at han tok grundig feil.

Hans-Olav Syversen (KrF)

1. Hva ser du som den største svakheten med dagens praksis?

Dersom utstedelsen av statsobligasjonen er dårlig forankret i utstederlandet kan dette i sin tid utvikles til illegitim gjeld.

2. Hvordan stiller du deg til SLUGs forslag om å innføre krav om åpenhet i utstederlandet (parlamentarisk deltagelse, åpenhet for sivilsamfunnsgrupper om hva pengene skal brukes til)?

Jeg er åpen for å diskutere slike forslag, men ser også at det er en krevende øvelse å gjøre dette på en håndterlig måte.

3. Har du tro på at det vil bli innført etiske retningslinjer for Oljefondets utlån i løpet av neste Stortingsperiode?

Vi har jo visse skranker i dag i og med at land som er under internasjonal boikott utelukkes. Jeg regner med at diskusjonen vil gå videre og at det kan være mulig ja.

Peter Skovholt Gitmark (H)

1. Hva ser du som den største svakheten med dagens praksis?

Utlån er i aller høyeste grad politisk. Gjennom utlån er vi med på å direkte finansiere driften av en annen stat. Høyre vil at vår utviklingspolitikk skal ha to hovedformål, varig ut av fattigdom og menneskerettigheter/demokrati. Fremst av målene er «do no harm». Det samme må gjelde utlånspraksisen.

2. Hvordan stiller du deg til SLUGs forslag om å innføre krav om åpenhet i utstederlandet (parlamentarisk deltagelse, åpenhet for sivilsamfunnsgrupper om hva pengene skal brukes til)?

Åpenhet er viktig, men det er ikke opp til oss å bestemme hva pengene skal brukes til. Vi må være opptatt av prinsippene, demokrati, respekt for menneskerettigheter, god forvaltning og rettsstat.

3. Har du tro på at det vil bli innført etiske retningslinjer for Oljefondets utlån i løpet av neste Stortingsperiode?

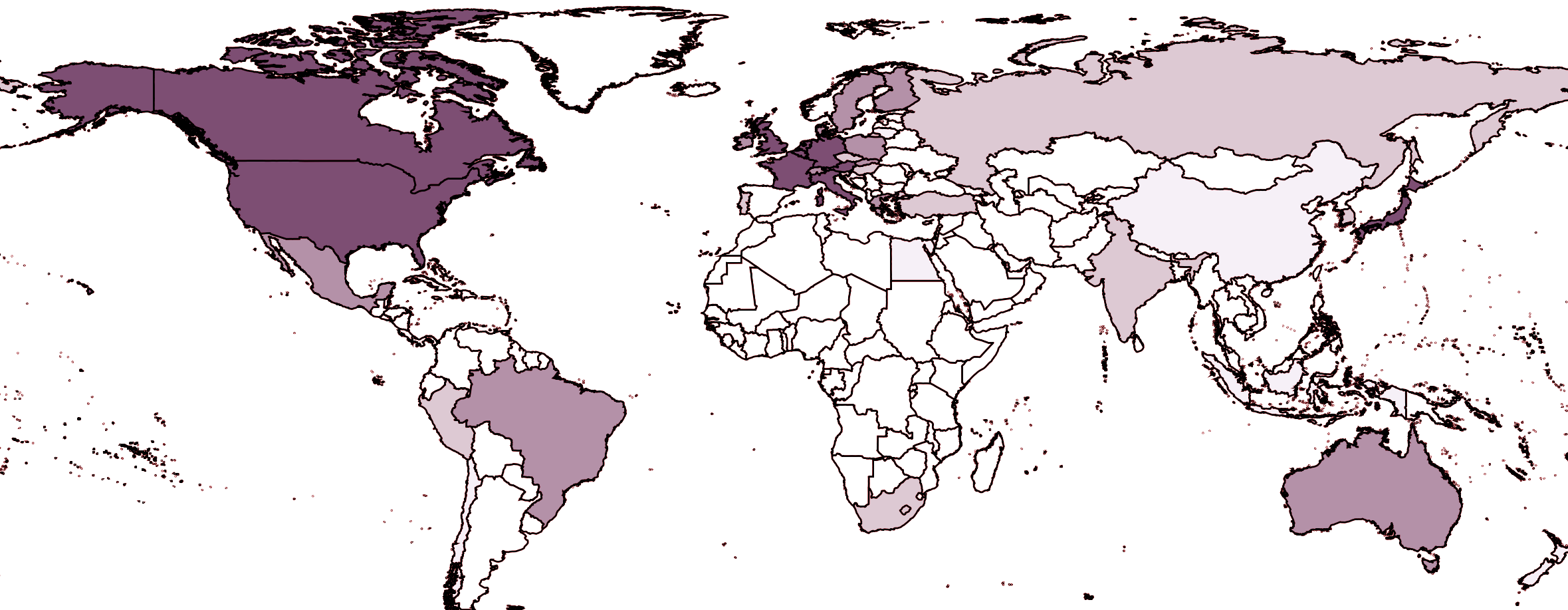
Jeg håper og tror at utlån får et overordnet etisk regelverk.

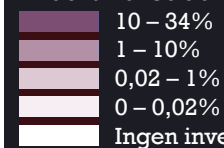
600 mrd. norske pensjonskroner investeres uten etiske retningslinjer

Man kan være en etisk investor uten å måtte kaste økonomisk fornuft ut av vinduet

– Leon du Toit

Andel av SPU's obligasjonsportefølje

Statens Pensjonsfond Utland (SPU): Populært kalt oljefondet. Ble etablert i 1990 som et finanspolitisk instrument for å sikre langsiktige hensyn ved bruk av statens petroleumsinntekter. Hadde i slutten av april 2013 en verdi på over 4000 milliarder kroner.

Statsobligasjon: En statsobligasjon er et rentebærende gjeldsbrev utstedt av et lands myndigheter. Å kjøpe en statsobligasjon blir dermed som å kjøpe statsgjeld, eller å gi et lån.

Tekst: Catharina Bu
Styreleder i Slett U-landsgjelda

16 % av Oljefondet investeres i andre lands statsobligasjoner. Dette kan gjøres uten at folk i låntakerlandene vet hva pengene går til, og uten noen form for politisk debatt her hjemme. Et demokratisk problem, hevder økonom og rapportforfatter Leon du Toit.

I 2004 vedtok Stortinget å innføre etiske retningslinjer for Oljefondets investeringer i selskaper. Det mange ikke vet er at lignende retningslinjer ikke finnes for investeringer i statsobligasjoner. Dette betyr at nordmenns pensjonspengene i praksis kan lånes ut til myndigheter som undertrykker sin

egen befolkning. For eksempel kjøpte fondet statsobligasjoner fra Egypt og Tunisia før den arabiske revolusjonen¹. Den norske regjeringen forsvaret praksisen og hevder at innføringen av etiske retningslinjer for statsobligasjoner vil bryte med prinsippet om en ikke-politisk forvaltning av fondet.

I rapporten «Etisk underskudd» – som ble lansert av Slett U-landsgjelda i november i fjor² – argumenterer rapportforfatter Leon du Toit for at innføring av etiske retningslinjer for statsobligasjoner ikke behøver å bryte med prinsippet om en ikke-politisk forvaltning.

– Å benytte seg av etiske retningslinjer ved kjøp av statsobligasjoner betyr ikke at en investeringsbeslutning behøver å være en snever politisk avgjørelse. Snarere kan slike retningslinjer fungere som brede føringer på fondets mandat, på lik linje med de etiske retningslinjene for fondets investeringer i selskaper, sier han og fortsetter:

– Verdenshistorien er full av eksempler på oljeformuer som har blitt sløst bort som følge av dårlig politisk styresett. Dette gjør at jeg er svært klar over farene ved å involvere politikk i fondets investeringspraksis. Likevel, å unnlate å involvere seg er ikke det eneste alternativet. Man kan være en etisk investor uten å måtte kaste økonomisk fornuft ut av vinduet, hevder du Toit.

Krav om åpenhet

Rapporten tar utgangspunkt i FNs prinsipper for ansvarlig utlån og låneopptak og foreslår at ulike aspekter knyttet til åpenhet i utstederlandet (det landet som selger en statsobligasjon) bør ligge til grunn for oljefondets etiske retningslinjer. Med åpenhet menes økonomisk, juridisk, politisk og

finansiell åpenhet og befolkningens ytrings- og organisasjonsfrihet. Du Toit fremmer noen konkrete forslag til hvordan dette kan håndteres i praksis; for eksempel at man unngår å investere i statsobligasjoner i et land som ikke har et offentlig tilgjengelig nasjonalregnskap eller mangler pressefrihet. Rapporten tilbyr med andre ord en modell for hvordan norske myndigheter kan bli mer ansvarlige og gjøre det mulig å skille en god statsobligasjonsinvestering fra en dårlig.

– Det er viktig å være klar over at når et land kjøper en statsobligasjon flytter faktisk penger fra én befolkning til en annen. Skattebetalerne i ett land betaler – via deres politikere – til et fond i et annet land, og får til gjengjeld økte midler i statskassa. Hva som skjer med disse midlene og hvordan de investeres, avhenger av myndighetene i landet. I en ideell verden vil både utlåner og låntager ha et ønske om å forbedre sitt lands situasjon ved å handle på det internasjonale obligasjonsmarkedet. Etiske retningslinjer basert på åpenhet kan bidra til at begge parter kommer nærmere et slikt ideal.

De Toit framholder at utstedelse av statsobligasjoner er en nyttig og solid finansieringskilde for utviklingsland.

– Hensikten med å innføre retningslinjer er ikke å lage en «svarteliste» over land, men bidra til mer ansvarlighet i internasjonale lånetransaksjoner, hevder han.

På spørsmål om hvorvidt en eventuell ny regjering til høsten kan tenkes å være mer villig til å innføre retningslinjer sier de Toit:

– Det er vanskelig å trekke et klart ideologisk skille mellom støtte for og i mot etiske retningslinjer for statsobligasjoner. Politikere ser ofte ulike muligheter i samme sak eller følger samme praksis av forskjellige grunner. Jeg tror derfor at om retningslinjer skal innføres avhenger det av mer enn regjeringens sammensetning. Derfor er det viktig at det sivile samfunn og frivillige organisasjoner slik som Slett U-landsgjelda fortsetter debatten uansett hva slags maktbalanse Norge får etter valget. ■

Rapportforfatter og økonom Leon du Toit

Kilder:

- 1 Stolpestad, I., 2011, Gjeld og den arabiske våren, Norske utlån til Tunisia, Egypt og Bahrain, http://www.kirkensnodhjelp.no/PageFiles/1891/Rapport_Gjeld_og_den_arabiske_vaaren_2011.pdf
- 2 Du Toit, L., 2012, Etisk Underskudd – Oljefondet som utlåner, http://www.slettgjelda.no/no/tema/oljefondet/rapporter/Etisk+underskudd+-+Oljefondet+som+utl%C3%A5ner+%28rapport%29.b7C_wlDQWe.ips

INVESTER OLJEFONDET I STATSAKSJER!

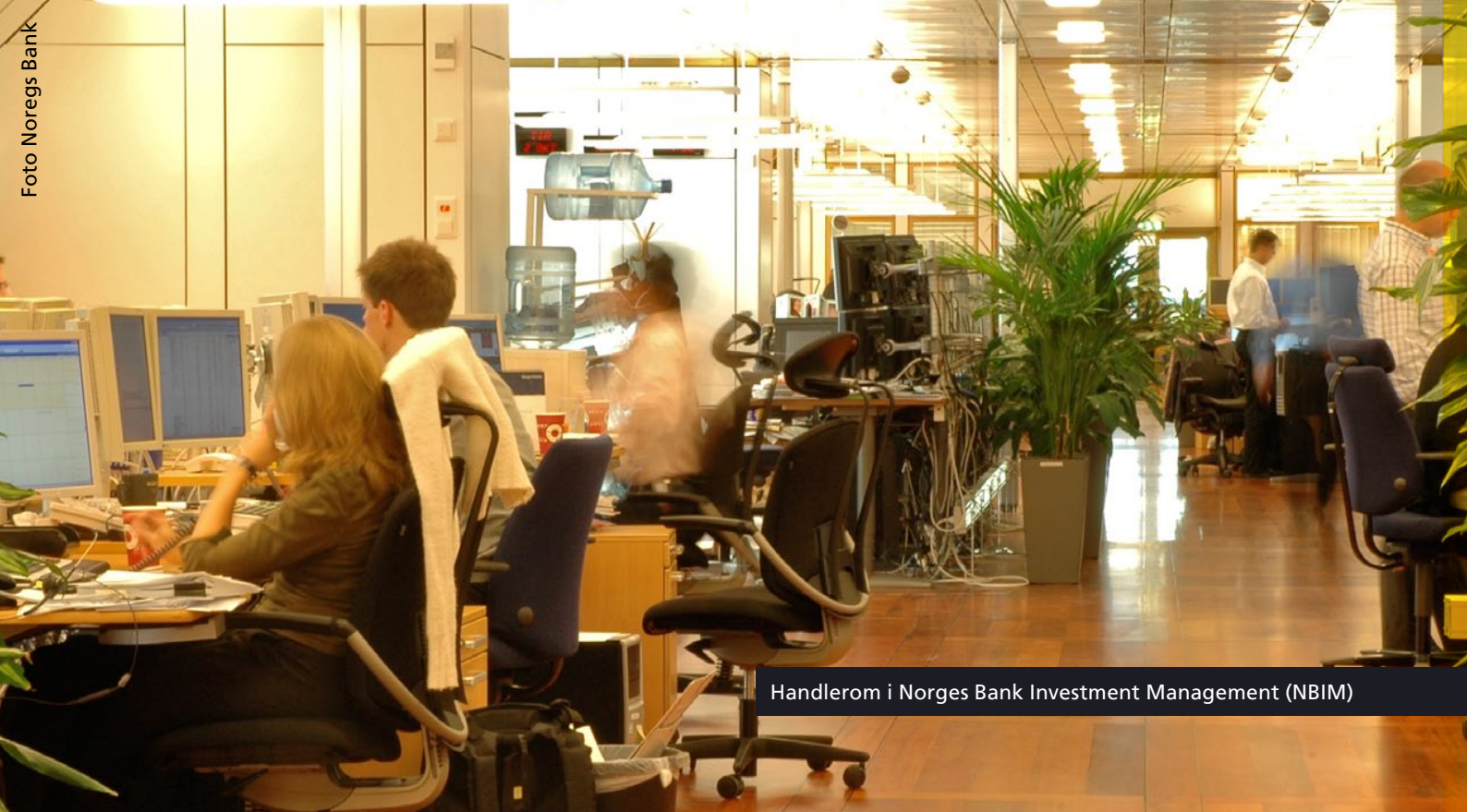

Tekst: Gaute Eielsen
Styremedlem i SLUG

Oljefondet kjøper stadig flere statsobligasjoner i fremvoksende økonomier. Slike økonomier har gjerne store svingninger og historisk sett har overraskende nedgangsperioder ført til gjeldskriser. For å unngå nye kriser, bør investorer og låntakerland dele risikoen på en bedre måte. Alternative gjeldskontrakter kan være løsningen.

På tide å lære av historien

Det er korttenkt når oljefondet nå investerer som aldri før i statsobligasjoner fra fremvoksende økonomier¹. Historien viser at etter perioder med store låneopptak av land i sterk vekst, så oppstår det økonomiske kriser². Asiakrisen på slutten av 1990-tallet er et godt eksempel på dette, og krisen rammet etter hvert hele verdensøkonomien. Gjeldsaktivister, statsledere og IMF-økonomer er enige om behovet for reform³, men ingenting av betydning har skjedd siden forrige krise. Nå ser det ut til å gjenta seg på ny: Fra

Handlerrom i Norges Bank Investment Management (NBIM)

2000 til i dag har gjeld til fremvoksende økonomier mer enn firedoblet seg⁴.

Låntaker og långiver bør dele risikoen

For å unngå nye kriser må långivere og låntakere i større grad dele risikoen. Et forslag fra finanseksperter Eduardo Borensztein og Paolo Mauro i IMF tar sikte på nettopp dette: En statsobligasjon som gir høyere rentebetaling i gode tider og lavere eller ingen betaling i nedgangstider⁵. Siden denne obligasjonen deler egenskaper med aksjer, tillater vi oss å døpe innovasjonen en «statsaksje». Før vi ser videre på ideen, er det nyttig med en dypere forståelse av hvorfor systemet fungerer dårlig i dag.

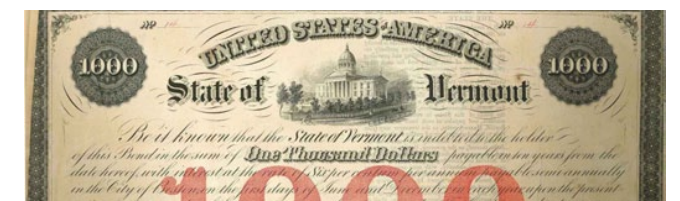
Land kan kun låne og tar dermed hele risikoen

I motsetning til selskaper som også kan selge eierandeler og dermed skaffe aksjekapital, har land bare ulike former for lån til å finansiere investeringer⁶. For selskaper spiller aksjekapitalen en viktig rolle som det internasjonale låne-markedet for land mangler. Når selskaper selger aksjer, deler de i praksis risikoen med de som kjøper, de nye eierne. Hvis selskapet gjør det bra, får eierne god avkastning, mens avkastningen blir lav i perioder det går dårlig. Lån, på den andre siden, har ikke variabel avkastning, renten skal betales uavhengig av hvordan det går. Et selskap som har aksjekapital vil derfor, sammenlignet med om det kun hadde lån, ha lavere betalingsforpliktelser i nedgangstider, og vil dermed ha lavere sannsynlighet for å gå konkurs. Uansvarlighet fra både låntakere og långivere fører ofte til at det blir tatt opp for mye lån i gode tider. Dette klassiske problemet ser vi eksempler på i Norge i dag med privatpersoner som tar opp stadig høyere boliglån. Finanstilsynet, som har ansvaret ►

Statens Pensjonsfond Utland (SPU): Populært kalt oljefondet. Ble etablert i 1990 som et finanspolitisk instrument for å sikre langsiktige hensyn ved bruk av statens petroleumsinntekter. Hadde i slutten av april 2013 en verdi på over 4000 milliarder kroner.

Fremvoksende økonomier: Land med årlig bruttonasjonalinntekt (BNI) per person på mellom 995 og 12195 amerikanske dollar.

Statsobligasjon: En statsobligasjon er et rentebærende gjeldsbrev utstedt av et lands myndigheter. Å kjøpe en statsobligasjon blir dermed som å gi et lån til et land.

Norges Banks kontorer i Shanghai

Foto Noregs Bank

for å regulere dette markedet, har lært av historien og prøver for tiden å tøyte både bankene og låntakerne gjennom strengere krav⁷. Lånemarkedet for land har de samme problemene, men mangler et tilsvarende overnasjonalt tilsyn. Det er god grunn til å frykte for store låneopptak.

Forsikring mot dårlige tider

Selv hvis et overnasjonal finanstilsyn fantes, ville det ikke nødvendigvis vært noen god idé å sette et fast tak på hvor mye et land kan låne. Måtehold er viktig når det kommer til finans, men det er gode grunner til at fattigere land som ofte har et stort vekstpotensial tiltrekker seg mye kapital. Problemet er at disse landene ofte er sårbare for internasjonale prisendringer på enkelte varer, og dette kan føre til plutselige nedgangskonjunkturer. Landene trenger derfor en form for forsikring mot kriser. Ansvarlige finansministere, som ikke bare tar hensyn til den økonomiske utviklingen på kort sikt, vil være villige til å betale for en slik forsikring. Långivere krever allerede høyere rente fra mer risikable land. Dermed betaler land i dag implisitt for risikoen for at de skal få betalingsproblemer, men de får ingen forsikring på kjøpet. Samlet ville det være en fordel for begge parter hvis låntakerlandet betalte ekstra i gode tider for å kunne betale mindre når landet blir utsatt for en nedtur. Dette ville redusert sannsynligheten for at land får betalingsproblemer, og det ville virket stabiliserende for hele verdensøkonomien.

Statsaksje – et lite talleksempel

La oss bruke Mexico som eksempel for å vise, litt forenklet, hvordan statsaksjen vil fungere. Mexico harde siste to årene vokst ca. 4 % årlig og er forventet å fortsette og vokse i denne takten⁸. I dag betaler de ca. 6 % i rente på sine statsobligasjoner og det vil de gjøre uavhengig av hvordan det går med økonomien i nær framtid. Hvis Mexico heller lånte penger gjennom å selge statsaksjer ville den økonomiske utviklingen styre renten. Med fortsatt 4 % vekst ville renten forbli 6 %. Hvis det derimot skulle bli høyere vekst, si 7 %, ville renten blitt tilsvarende 3 prosentpoeng høyere og dermed 9 %. Og motsatt: I et år med vekst på bare 1 % ville renten blitt justert ned til 3 %. Dette fungerer altså som en forsikring mot de store nedturene, samtidig som det disiplinere den Mexicanske stat i gode tider. Samlet sett vil det begrense svingningene i økonomien. Beløpet knyttet til statsaksjene skal ved forfall tilbakebetales på samme måte som en obligasjon, så på denne måten fungerer de som obligasjoner og ikke aksjer.

Foto: Jubilee Debt Campaign

Får støtte av britisk gjeldsaktivist

Gjeldsaktivisten Tim Jones i Jubilee Debt Campaign er på linje med IMF's økonomer og kritiserer IMF's ledelse for ikke å integrere BNP-justering i sin egen utlånspolitikk. – Gjeldsnedbetaling bør knyttes til faktisk økonomisk vekst, uttalte han i forbindelse IMF's møte om bærekraftig gjeld i februar i fjor¹⁰.

Norges Bank kan vise vei

Overskriften er åpenbart tabloid, da det ikke finnes statsaksjer for Oljefondet å investere i. Liknende kontrakter har imidlertid blitt utstedt i forbindelse med restrukturering av gjeld, sist av Hellas i fjor¹¹. Økonome fra IMF drøfter flere årsaker til at en tilsynelatende gunstig lånekontrakt ikke allerede har blitt tatt i bruk og anbefaler at rike land, som heller ikke er

immune mot svingninger, tar ekstrakostnaden ved å utstede de første statsaksjene¹². I opplyst selvinteresse kunne Norges Bank, forvalteren av Oljefondet, tatt en slik førerrolle og utstedt norsk statsgjeld som statsaksjer. På lang sikt ville et skifte fra tradisjonelle statsobligasjoner til statsaksjer gi færre kriser og dermed en mer stabil verdensøkonomi, noe som igjen ville tjent Oljefondets avkastning. Viktigere er det imidlertid for den vanlige befolkningen i de fremvoksende økonomiene. De tjener sjelden like mye som den økonomiske eliten i oppgangstid, men blir hardt rammet i krisetid når landene blir presset til å kutte i offentlige tjenester. Det haster å få på plass et alternativ til de tradisjonelle statsobligasjonene.

Kilder:

- 1: <http://e24.no/makro-og-politikk/oljefondet-flytter-milliarder-til-den-tredje-verden/20343448>
- 2: Bordo, Michael, et al. "Financial crises: lessons from the last 120 years." *Economic Policy* 16.32 (2001): 51-82.
- 3: Rogoff, Kenneth. *International institutions for reducing global financial instability*. No. w7265. National Bureau of Economic Research, 1999.
- 4: <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21576391-what-lessons-should-investors-learn-argentine-and-greek-restructurings>
- 5,6,9,12: Borensztein, Eduardo, and Paolo Mauro. "The case for GDP-indexed bonds." *Economic Policy* 19.38 (2004): 165-216.
- 7: <http://www.na24.no/article3583072.ece>
- 8: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/pdf/text.pdf>
- 10: <http://www.jubileedebtcampaign.org.uk/download.php?id=1094>
- 11: <http://www.iie.com/publications/papers/griffith20121101ppt.pdf>

Foto: UN Photo Rick Bajornas

FN baner vei for ny gjeldsslettemekanisme

United Nations, New York.

Tekst: Gina Ekholm
Daglig leder i Slett U-landsgjelda

Utviklingsminister Heikki Holmås annonserte i fjor at Norge skal finansiere arbeidet for en ny gjeldsslettemekanisme i FN. Som følge av finanskrisa har flere land blitt mer sårbare for gjeldskriser og det er et behov for en uavhengig mekanisme for krisehåndtering. Prosjektet i FN er et viktig steg mot mer forutsigbare og rettferdige måter å slette gjeld på.

I februar i år møttes akademikere, politikere, bankansatte, FN-ansatte og sivilsamfunnsrepresentanter for å diskutere muligheter og utfordringer knyttet til en ny global gjeldsslet-

temekanisme. Møtet var arrangert av FN-konferansen om handel og utvikling (UNCTAD) som leder det norskfinansierte prosjektet for en ny gjeldsslettemekansime.

Dagens håndtering av gjeldstviser er for dårlig. Langvarige prosesser, dårlig koordinering mellom utlånere og et manglende forum for forhandlinger skaper store utfordringer for gjeldstyngede land i dag. Gjeldsslette gis som regel for sent fordi hver enkelt långiver har et insentiv til å vente lengst mulig med å godta en avtale. Jo flere som nedskriver gjelden, desto større sannsynlighet for at de resterende långiverne får betalt brorparten av sine beløp. Problemet for kreditorerne selv er at hvis alle tenker slik og ingen nedskriver gjeld, står alle i fare for å tape tid og penger. Dermed kan (opplyste) kreditorer som innser svakheten i dagens system også være for en slik mekanisme. ►

Ettersom det ikke finnes et globalt forum for å takle gjeldsproblemer i dag blir avgjørelser tatt på lokalt nivå i forskjellige institusjonelle fora. Dette skjer på bekostning av global samstemthet.

Hvordan bør en global mekanisme se ut?

Det er uenighet om hva som er den beste måten å håndtere gjeldskriser på. På FN-møtet i februar ble deltakerne likevel enige om noen viktige elementer som må tas høyde for i arbeidet med en ny mekanisme:

- Mulighet for betalingspause mens gjeldstvister løses kan bidra til å løse problemene som oppstår ved langdryge prosesser som vi nå ser i eurosonen.
- En grense for hva bærekraftig gjeld er. SLUG mener en slik grense bør ta høyde for myndighetenes mulighet til å sikre grunnleggende menneskerettigheter.
- Åpenhet innebærer tilgang på informasjon om lands gjeldssituasjoner, noe som er avgjørende for å kunne forutse gjeldskriser.
- Altomfattende, betyr at alle typer lån blir forhandlet om på en gang. Dette vil gjøre det vanskeligere for enkelte långivere å holde seg utenfor prosessen.
- Legitimitet er fortsatt et vanskelig konsept fordi begrepet om illegitim gjeld er vagt og mangler en anerkjent definisjon samt en juridisk forankring.
- Uavhengighet i vurderingen av gjeldsbærekraft og avgjørelser om gjeldsslette kan sikre en rask og rettferdig håndtering av gjelden.

Ulike tilnærminger

Et dilemma er hvorvidt man bør arbeide for opprettelsen av midlertidige forhandlingspanel, bruke eksisterende domstoler eller opprette noe helt nytt. Ettersom det ikke finnes formell lovgivning på dette feltet ennå, argumenterer ulike aktører i internasjonale gjeldsfora for at det er nødvendig å fremme uformelle tilnærminger til gjeldsproblemer som er mer rettferdige og effektive enn de vi ser i dag. Spørsmålet blir da hvordan uformelle regler skal oppfattes og tolkes. For at dette skal fungere må långiverne være med på de uformelle reglene fra begynnelsen av.

Gjeldsslette får internasjonal oppmerksomhet

I tillegg til det norskfinansierte prosjektet som nå er påbegynt i FN har flere institusjoner anerkjent behovet for nye måter å slette gjeld på. På Verdensbanken og IMF's årsmøter i fjor arrangerte SLUG og andre NGOer et møte om ny gjeldsslettemekanisme. I etterkant har Russland satt gjeldshåndtering på årets G20-agenda og FNs generalforsamling har diskutert gjeldsslettemekanisme for første gang. På den europeiske nettverksorganisasjonen Eurodads årskonferanse i Praha i juni vil nye gjeldsslettemekanismer også være et sentralt tema. Selv om IMF har sitt hovedfokus på Europas gjeldskrise er det heldigvis andre aktører som retter oppmerksomheten mot krisene som finner sted i skyggen av Europa.

Foto: NASA

SLUG

Kontakt oss på slug@slettgjelda.no. Du kan også støtte SLUG økonomisk – bli støtte-medlem selv eller gi bort støtte-medlemskap til noen i gave. Les mer om støtte-medlemskap på www.slettgjelda.no/gjeldssletter

Gjennom å bli gjeldssletter er du med og støtter SLUGs arbeid for en mer rettferdig verden. En rettferdig verden kan ikke oppnås uten å forandre på strukturene som skaper urettferdigheten.

Siden 1994 har SLUG, sammen med sine over 40 tilsluttede organisasjoner, fått Norge til å være en aktiv pådriver for gjeldsslette og nå i senere tid slette av illegitim gjeld. Gjelda etter skipseksportkampanjen på slutten av 70-tallet ble endelig slettet i 2006 av Erik Solheim. «Det hadde aldri gått uten dere,» sa han på pressekonferansen til SLUG og resten av gjeldsbevegelsen.

Det aller meste av SLUGs arbeid blir gjennomført av frivillige, og vi får gjort mye med knappe økonomiske ressurser. Hver eneste krone som kommer inn vil bidra til å styrke det politiske arbeidet vårt.

Slett U-landsgjelda (SLUG) er en nettverksorganisasjon med over 40 tilsluttede organisasjoner. Aktivister og støttespillere sprer informasjon til opinion og beslutningstakere, og arbeider opp mot regjering og storting for å sette gjeld på dagsorden. SLUG spiller en viktig rolle også internasjonalt, som en del av den globale gjeldsbevegelsen.

SLUGs krav

Utgangspunktet for SLUGs arbeid er følgende krav og prinsipper, støttet av de tilsluttede organisasjonene:

1. Umiddelbar sletting av all illegitim gjeld, og all gjeld som ikke kan betjenes uten at det går på bekostning av grunnleggende menneskerettigheter.
2. At gjeldsslette og nye lån ikke betinges av kondisjonaliteter som undergraver demokratiske prosesser.
3. At alle typer utlån underlegges retningslinjer for ansvarlig finansiering.

Kravene må gjennomføres etter følgende prinsipper:

- Sletting av gjeld skal ikke redusere bistanden.
- Hensikten med gjeldsslette er fattigdomsbekjempelse, samfunnsutvikling og å styrke demokrati og selvbestemmelse i land i Sør. Det må være åpenhet og innsyn rundt bruken av midlene.
- Gjeldssletting må sees i sammenheng med større strukturelle og institusjonelle endringer på globalt nivå som skaper jevnere maktforhold mellom nord og sør, samt forhindrer nye gjeldskriser.
- Det er to parter i enhver låneavtale. Tvister om tilbakebetaling skal løses av en nøytral tredjepart.

Medlemsorganisasjoner: Alternativt nettverk, Arbeidernes Ungdomsfylking, ATTAC, Caritas Norge, Changemaker, Delta Internasjonalt, Det Norske Misjonsselskap, Det Norske Misjonsselskaps Ungdom, Europeisk Ungdom, Fagforbundet, Fellesrådet for Afrika, Foreningen for internasjonale vann- og skogstudier (FIVAS), FORUT, Framtiden i våre hender, Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF), KFUK-KFUM Global, Kirkens Nødhjelp, KRFU, Kvekerne, Kvinnefronten, Korsvei, Latin-Amerikagruppene i Norge (LAG), Mellomkirkelig råd for Den norske kirke, Miljøpartiet De Grønne, Natur og ungdom, Networkers South North, Norges KFUK/KFUM, Norges kristelige studentforbund, Global Info i Norges Kristne Råd, Norges unge katolikker, Norsk Folkehjelp, Norsk Misjons Bistandsnemnd, Norsk sykepleierforbund, Norges Katolske Kvinneforbund, Operasjon Dagsverk, PRESS, Redd barna, Rød ungdom, SAIH, Senterungdommen, SOS-rasisme, Studieforbundet Solidaritet, Sosialistisk ungdom, Spire, U-landsforeningen Svalene, Utdanningsforbundet, Utviklingsfondet

FOTO: NASA

FOTO: CHANGEMAKER

FOTO: SLUG

SLUG
SLETT U-LANDSGJELDA

Utgitt av Slett U-landsgjelda

SLUG

Akersveien 20 A,

0177 Oslo

slug@slettgjelda.no

www.slettgjelda.no

Gjeldsbrevet kommer ut to ganger i året. Bestill abonnement på www.slettgjelda.no eller ta kontakt med SLUG. Det er gratis!

Ansvarlig redaktør: Gina Ekholt

Redaktør: Catharina Bu

Layout og design: Christer M.L. Bendixen, fortelle.no

Trykksaken er blitt til med midler fra Norad.

Innholdet i artiklene reflekterer forfatterens syn og er ikke nødvendigvis representativt for SLUG eller SLUGs tilsluttede organisasjoner.

Forsidebilde: Stuart Price/UN Photo

Trykk: Grøset™